

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון מ"ב
תשע"ב
חשוון 411

תפילת העמידה – חזרת הש"ץ

התפילה בציבור, פורים וחזרת הש"ץ

חזרת השליח ציבור, כמו כל ניסוח התפילה המצוי בדינו, היא חלק מתקנות עזרא הסופר ובית דינו, אנשי הכנסת הגדולה. אלה היו אחראים למספר יוזמות חשובות וביניהן תפילת שמונה-עשרה שאומר היהודי שלוש פעמים ביום. אך מדוע היה זה עזרא שניסח את התפילה? מה גרם לו להתעורר ולשנות את התפילה העצמית לתפילה מנוסחת? את השתלשלות הדברים מבחינה היסטורית תיאר הרמב"ם:

כיון שגלו ישראל בימי נבוכדנצר הרשע נתערבו בפרס ויוון ושאר האומות ונולדו להם בנים בארצות הגויים ואותן הבנים נתבלבלו שפתם [...] ומפני זה כשהיה אחד מהן מתפלל תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבח הקב"ה [...] וכיון שראה עזרא ובית דינו כך עמדו ותקנו להם שמונה עשרה ברכות על הסדר [...] כדי שיהיו ערוכות בפי הכל [...] ותהיה תפלת אלו העלגים תפלה שלימה כתפלת בעלי הלשון הצחה (הלכות תפילה, א א-ד).

אמנם כבר בחז"ל אנו עדים לשוני בזהות מחברי התפילה:

שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. אמר רבי יוחנן [...] מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר [...] וכי מאחר דמאה ועשרים זקנים, ומהם כמה נביאים, תקנו תפלה על הסדר, שמעון הפקולי מאי הסדיר? – שכחום וחזרו וסדרום (מגילה יז ע"ב – יח ע"א).

מסקנת הדברים מעניינת. עזרא אמנם ניסח את התפילה, אולם תקנתו לא אומצה על ידי הציבור ועל כן נשכחה. מעתה, דור לאחר חורבן הבית השני, רואה רבן גמליאל לחדש את הדבר כדי שילווה את העם היהודי בגלות הארוכה. הרב סולובייצ'יק מבאר כי בתקופת עזרא חלה תמורה משמעותית ביחסי העם ואלוהיו. הוא מסתמך, מן הסתם, על דברי הגמרא המזהים בין עזרא הסופר ומלאכי, הנביא האחרון: "מלאכי זה עזרא" (מגילה טו ע"א). תקופה זו מציינת את סוף תקופת הנבואה וזה מה שהמריץ את עזרא-מלאכי לנסח תפילה, ולהמשיך בכך את הדיאלוג בין הקב"ה לעם ישראל, אם לא בנבואה, שבה ה' מדבר אתנו, כי אז בתפילה, בה אנו מדברים אתו.

אנו רואים שקהילת התפילה נולדה ממש באותה שעה שנגמרה הקהילה והברית הנבואית; התפילה, אפוא, היא המשך הנבואה [...] ההבדל הוא רק בזה, שבברית הנבואה האלוקים הוא היוזם ומדבר והאדם מאזין; ובברית התפילה – האדם הוא המדבר והאלוקים מאזין ומקשיב. כאשר אנשי כנסת הגדולה היו עדים לכך שיום הקיץ הבהיר של ברית הנבואה נהפך לליל חשוך ועצוב של סתיו ולסכנה של אלם וסתיו החזון, לא נכנעו ולא נתנו לגמור את הדו-שיח בין אלוקים לאדם, הם מצאו את הגאולה והקירבה האינטימית אל האלוקים על ידי תפילה. ואם לא

קרא האלוקים את האדם, יקרא האדם לאלוקים. וככה נמשכה הברית ועברה ממדרגת הנבואה למישור התפילה (איש האמונה, עמ' 35–36).

לד"ר אברהם שאול אמיר יש רעיון משלו (פניני אבות, עמ' 29–30). הוא טוען כי עזרא השכיל לדעת כי כאשר אין מרכז שאליו יכוונו היהודים את מחשבתם, הם יאבדו לבלי שוב. הוא ראה כיצד נעלמו יהודי מלכות ישראל, לנצח. כעת, עת הוגלתה גם מלכות יהודה, חשש כי גורלם יהא זהה חלילה. כדי למנוע אסון כזה קבע עזרא את התפילה כטקסט משותף לכל היהודים. הוא הכניס את ארץ ישראל שאליה יכוון כל יהודי את רגליו שלוש פעמים ביום וימלל בפיו תפילה המזכירה את ארץ ישראל, את ציון ואת ירושלים. כך ישרוד עם ישראל את הגלות.

אני, בענייני, רוצה להוסיף על הדברים ולטעון כי דווקא עתה, בתקופת עזרא ובית דינו, שעל חבריו נמנה גם מרדכי היהודי, נוצרה מציאות אשר הבהירה לכולם עובדה שלא היו מודעים לה בעבר – כוחה של התפילה והשפעתה על העולם.

כל ימי ישראל עד לימי הפורים היו ימים שבהם היו משכן ומקדש והחיים הדתיים היו שונים בתכלית ממה שאנו מורגלים בהם היום. אולם בימים שביין חורבן בית ראשון ובניין בית שני, הימים שבהם התרחשו ימי הפורים, רק עתה, עת עמדו היהודים בצילה של גזרה איומה של חורבן והשמדה טוטלית, בפעם הראשונה השכילו היהודים להבין מה כוחה של תפילה בציבור והשפעתה המיידית. בתקופה שבה שהו בגלות המתנגדת לעצם קיומם, ללא בית מקדש, ללא כוהן גדול, ללא ארץ ישראל, ולמרות שאף חטאו לא מעט, רק עתה התודעו לכוח התפילה ולתפילה בציבור: "לך כנוס את כל היהודים".

התוצאה לא איחרה להגיע: אסתר מצאה חן בעיני המלך, המן נתלה, ניתנה רשות לכתוב את האיגרות השניות, ומיד "ליהודים היתה אורה ושמחה וששן ויקר". את החוויה וההישג הזה רצו עזרא, מרדכי ואנשי הכנסת הגדולה להנציח על ידי כתיבת נוסח התפילה המלווה אותנו בכל יום.

תפילת הלחש היא תפילה של פרטים המתפללים יחד כל אחד עם עצמו, אולם חזרת הש"ץ היא ההופכת את הפרטים לציבור ויוצרת בכך שוב את החוויה האדירה מהימים ההם לזמן הזה.

אמנם לא כל יום פורים, אבל יש משהו מפורים בכל יום.

הרב ד"ר אמיר משיח

**ראש ההתמחות למחשבת ישראל;
רב ביכ"ס לצעירים, פתח תקווה**

נאום משה – כחיבור בין חומר לרוח

הבקשר של פרשתנו, תיתכן ירידה רוחנית כשעושים צעד כה משמעותי, שינוי כה חד המהפך את הקשר הרוחני שלנו עם ה' לסוג שיכיל גם חלקים חומריים. אך לפי דברי הרב קוק הנפילה היא חבלו של משיח, היא תדעך לבסוף ואז תתאפשר הארה רוחנית.

שכשמבינים את מה שעם ישראל עומד לעבור, נאומו וחזרתו של משה על הדברים כל כך מובנת וכל כך נצרכת! דבריו של הרב קוק מסייעים להכין אותנו נפשית ואמונית לכך שיכולה להיות נפילה ויכול להיות שעם ישראל יחטא, אך כל זה תהליך וחבלי משיח, עד שנגיע למנוחה ולנחלה, שהכול מאתו יתברך.

זה עתה סיימנו את ט"ו באב המבטא בעיניי את החיבור בין חומר לרוח, שעם ישראל עשה בכניסתו לארץ. חורבן הבית הראשון וחורבן הבית השני מהווים אירועי שיא-הכאב בתודעה הלאומית שלנו. בית המקדש, ביתו הארצי של הקב"ה, הוא הביטוי של הקשר בינו לבין, והסמל לברית ולתקווה גדולה לעם ולאנושות, שאכן ניתן לנהל ולחיות את החיים כחיבור נכון בין ארץ לשמים.

במשנה כתוב: "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לביש את מי שאין לו" (תענית ד, ח).

הימים בין תשעה באב לט"ו באב הם אכן מיוחדים, כי בימים אלו אנו מנסים להיטיב עם כלי המפגש והאהבה שבתוכנו ולזקק את המידות כך שנוכל להיפגש באמת. רק אז ט"ו באב יכול להיות חג אהבה של ממש.²

גם בפרשתנו שם משה את הדגש על הניסיון הזה להיות ראויים לקשר עם הקב"ה בין החומר ובין הרוח. כדי ליצור קשר זה בעולם, התורה מזהירה אותנו לא לשכוח שהקשר בינו ובין ה' דורש תשומת לב, השקעה, דבקות בו ואהבה. עם המסר הזה נצליח להתמודד עם כל דבר בעולם ככלל וכיחידים לעולמי עד. זה מה שמשה מזכיר, בעיניי, לעם ישראל רגע לפני הכניסה לארץ.

הדס בן יוסף
סטודנטית במסלול לחינוך מיוחד
ובהתמחות למחשבת ישראל

מחנכים באמונה

הרב יהודה עמיטל – ראש ישיבת הר עציון – לפרשת ואתחנן
תרפ"ה-תש"ע (1924-2010)

ברוריה מכמן

"בערבו של יום ג' בכסלו תשכ"ט, ערב גשום וקר, נפתחה באופן רשמי ישיבת הר עציון. כ-30 תלמידים התייצבו במבני הלגיון הנטושים שבקיבוץ כפר עציון. הרב יהודה עמיטל, ראש הישיבה החדשה, לא הופיע באותו ערב בכפר עציון ולא נטל חלק ביומה הראשון של הישיבה שבראשה היה אמור לעמוד. הרב עמיטל בחר למסור את ההודעה בדבר קטעי הגמרא שהתלמידים אמורים להכין לשיעור הראשון באמצעות ידיעה הכהן [...] רק לאחר שנים, כשהכיר היטב את תפיסתו החינוכית של הרב עמיטל, הבין הכהן את האירוע. מבחינתו של הרב, המוקד שסיבבו נעה הישיבה היה, כבר מיומה הראשון, התלמידים ולימודם – ולא הוא-עצמו" (מתוך: אלישיב רייכנר, באמונתו, עמ' 12).

לאחר מלחמת ששת הימים פנו אל הרב עמיטל הוגי רעיון ישיבת הר-עציון וביניהם חנן פורת ז"ל לעמוד בראש הישיבה. הישיבה הוקמה בכפר עציון ולאחר שנתיים עברה לאלון שבות. לאחר מכן הזמין הרב עמיטל את הרב אהרן ליכטנשטיין להצטרף אליו בראשות הישיבה והשניים שימשו יחד בתפקיד עד לפרישתו. בהנהגתם התאפיינה הישיבה בפתיחות חינוכית שאפשרה למגוון תפיסות הגותיות ופוליטיות לדור בכפיפה אחת.

שנים רבות לפני הקמת הישיבה הגה הרב עמיטל את הרעיון של שילוב שירות צבאי בלימוד בישיבה, מתוך הכרה בכך שהשירות הצבאי הוא מרכיב הכרחי בעולמו של בחור ישיבה ציוני ומתוך חשש שלא תצמח אליטה תורנית בציבור הציוני הדתי. נימוקיו אלו שימשו מסד רעיוני להקמת ישיבות ההסדר. הראשונה מביניהן הייתה ישיבת כרם דיבנה שהוקמה כבר בתשי"ד אך החלה לפעול כישבת הסדר בתשכ"ה.

יסוד בסיסי בהגותו של הרב עמיטל הוא סיפור "התינוק הבוכה": מעשה באדמו"ר הזקן בעל התניא שישב ולמד בחדרו. לפתע שמע תינוק בוכה. סגר האדמו"ר את הגמרא, ניגש לחדרו של התינוק והרגיעו. לאחר מכן מצא בחדר הסמוך את נכדו כשהוא יושב שקוע בלימודו. "מדוע לא קמת להרגיע את התינוק הבוכה?" שאל. הנכד הנבון ענה: "הייתי שקוע כל כך בלימוד עד שלא שמעתי כלל את קול הבכי". העיר לו סבו: "אם אדם לומד תורה ואיננו שומע קול של תינוק יהודי בוכה, משהו פגום בלימוד זה". לדבריו של הרב עמיטל סיפור זה הוא העיקרון המכונן של הישיבה: לימוד תורה תוך כדי התעלמות מצורכי הזולת מצביע על פגם יסודי בלימוד עצמו.

יסוד חשוב נוסף מתבטא בספרו **והארץ נתן לבני אדם** שבו הוא מדגיש את המוסר הטבעי של האדם שצריך להדריך אותו בחייו, כאשר התורה לא באה להחליף אותו, אלא להוסיף עליו רמה תורנית גבוהה יותר. מתוך החשיבות שהוא מייחס למוסר הטבעי הוא מבאר כי יש איסורים בסיסיים שדווקא משום שהם יסודיים לא נכתבו בתורה, אלא קודמים לה, כגון איסור אכילת בשר אדם.

הרב עמיטל ראה חשיבות גדולה באוטונומיה הניתנת לאדם לפעול מתוך שכנוע פנימי ולא בגלל לחץ חיצוני, תוך מחויבות למסגרת ההלכתית המקובלת על כל פרטיה. לדעתו, תפקידו של הרב מתרכז בתחומים הלכתיים ובהדרכה כללית ומתן עצה. אולם על הרב לחנך את תלמידיו לכך שיוכלו לקבל בעצמם הכרעות משמעותיות. הוא הביע את גאוותו על כך שבבית המדרש שלו יכולים התלמידים לחלוק גם על ראש הישיבה.

לעיון נוסף:

- הרב יהודה עמיטל, **והארץ נתן לבני אדם**, אלון שבות תשס"ה
- אלישיב רייכנר, **באמונתו** – סיפורו של הרב יהודה עמיטל, תל אביב 2008
- הרב יהודה עמיטל, "רעיון ישיבות ההסדר והגשמתו" בתוך **אתר ישיבת הר עציון**: <http://www.etzion.org.il/dk/1to899/770mazav.htm>

² מתוך אתר קולות <http://www.kolot.info/ContentPage.aspx?id=424>. נכתב על ידי הרב מרדכי בר און.

¹ עיונים בפרשות השבוע, סדרה שנייה, הוצאת ידיעות אחרונות, ספרי חמד, 2009.